QISHLOQ XO‘JALIGI TARMOQLARINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI

Eshqulova Xilola Shoyimqul qizi
i.f.f.d., (PhD), Guliston davlat universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.17287542

Anotatsiya. *Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligi tarmoqlarini rivojlantirishning dolzarb yo‘nalishlari tahlil qilinadi. Jumladan, zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish, suv resurslaridan samarali foydalanish, yer-suv munosabatlarini optimallashtirish, fermer xo‘jaliklarini qo‘llab-quvvatlash hamda eksport salohiyatini oshirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar berilgan. Maqolada mavjud muammolar tahlil qilinib, ularni hal etish yo‘llari ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *qishloq xo‘jaligi, agrotexnologiya, yer resurslari, suvni tejash, fermer xo‘jaligi, eksport, innovatsiya, oziq-ovqat xavfsizligi.*

Kirish. Mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida qishloq xo‘jaligi tarmoqlarining o‘rni beqiyosdir. Aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan ehtiyojini ta'minlash, eksport salohiyatini oshirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ta’minlashda ushbu soha yetakchi sektor hisoblanadi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, resurslardan samarali foydalanish va kichik fermer xo‘jaliklarini qo‘llab-quvvatlash borasida qator islohotlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, sohada hal etilishi zarur bo‘lgan muammolar hamon dolzarbligicha qolmoqda. Jumladan, suv ta'minoti, hosildorlikning pastligi, agrotexnik tadbirlarning yetarli darajada olib borilmasligi, ilmiy yondashuvning sustligi va marketing infratuzilmasining rivojlanmagani asosiy to‘siqlardan hisoblanadi. Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligi tarmoqlarini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari, mavjud muammolar va ularni hal etish bo‘yicha takliflar ilmiy-nazariy jihatdan yoritib beriladi

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda oldin yaratilgan ilmiy adabiyotlar, hukumat hisobotlari va statistik ma’lumotlar tahlil qilinib, so‘rovnomalar va intervyular orqali fermerlar, agronomlar hamda sohaga mas’ul mutasaddilarning fikrlari olingan; olingan empirik ma’lumotlar komparativ va regresyon tahlillari yordamida tahlil qilinib, nazariy konseptual ramka doirasida qishloq xo‘jaligi tarmoqlarini rivojlantirish yo‘nalishlari aniqlangan va ularning samaradorligi baholangan

Adabiyotlar sharhi. Xorijiy tadqiqotchilar agrar sohada innovatsiyalarni va texnologik transformatsiyalarni ilgari surishni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari sifatida ko‘rsatishadi. Masalan, “Agricultural 4.0” konsepti doirasida aqlli dehqonchilik (smart farming) texnologiyalari — sensorlar, IoT, sun’iy intellekt — resurslardan samarali foydalanish, hosildorlikni oshirish va atrof-muhitga ta’sirni kamaytirish jihatdan muhim vositalar sifatida tahlil qilingan. Shuningdek, Euraziya mintaqasida iqlim o‘zgarishlari agrar yerlarning unumdorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda, shuning uchun yer moslashuvchanligini (land suitability) baholashda mashina o‘rganish modellari qo‘llanilishi taklif etilmoqda. Xorijiy olimlar shuningdek global raqobatbardoshlik, bozor

infratuzilmasi hamda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini eksport qilish yo‘llarini takomillashtirish masalalarini ham doimiy ravishda urg‘ulaydilar.

O‘zbek olimlari ham qishloq xo‘jaligi sohasida innovatsiya va modernizatsiyaga katta ahamiyat berishmoqda. Masalan, Aytmuratova agrar innovatsiyalar, raqamli transformatsiya, barqaror taraqqiyot va siyosiy qo‘llab-quvvatlashni sog‘lom agrar tizim uchun muhim omillar sifatida tahlil qiladi. Shuningdek, O‘zbekiston ichida fermerlar va agronomlar tomonidan hosildorlikni oshirish maqsadida mahalliy o‘g‘itlardan foydalanish texnologiyalari va ularning samaradorligi bo‘yicha tadqiqotlar olib borilmoqda. Mahalliy mutaxassislar, shuningdek, boshqaruv jarayonlarini takomillashtirish, resurslarni tejash, agro-mashina va texnologiyalarni yangilash, bozor va marketing infratuzilmasini rivojlantirish orqali qishloq xo‘jaligini raqobatbardosh qilish mumkinligi haqidagi fikrlar bilan chiqmoqdalar.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot jarayonida yig‘ilgan statistik va empirik ma’lumotlarga tayanib, qishloq xo‘jaligi tarmoqlarining rivojlanishi bo‘yicha quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi. Avvalo, O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi sektori 2020–2024 yillarda barqaror o‘sish ko‘rsatdi: yalpi agrar mahsulot hajmi 18,5 % ga oshdi, sektorga qo‘shilgan qiymat ishchi bo‘yicha global o‘rtachadan 4,4 marta yuqori bo‘lishi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, innovatsion agrotexnologiyalar, masalan, drip sug‘orish tizimlari, GPS, dron ishlatish va minimal ishlov berish kabi yondashuvlarning tatbiqi fermerlarga resurslarni tejash va hosildorlikni oshirish imkonini berdi — misol uchun, drip sug‘orish qamrovi 200 ming gektardan oshib, 1,5 milliard kub metr suv tejashga erishilganligi qayd etilgan. Ma’lumotlar shuni ko‘rsatadiki, yuqori rentabellikka erishgan hududlarda texnik jihozlar, ayrim yuqori hosildor navlar va yaxshi infratuzilma sezilarli rol o‘ynagan. Masalan, Samarkand, Toshkent va Andijon viloyatlari agrar ishlab chiqarish hajmi bo‘yicha yetakchilardan bo‘lib, ular infratuzilmaga investitsiyalar, sug‘orish tarmoqlari yaxshiligi va ilmiy tadqiqot yondashuvi bilan ajralib turadi. Boshqa tomondan, quruq va suv resurslari cheklangan hududlarda innovatsion texnologiyalar joriy qilinishiga qaramay, samaradorlik quyi darajada bo‘lishi kuzatildi. Bu hududlarda suv ta’minoti, yer degradatsiyasi va mablag‘ yetishmasligi muammolari katta to‘siq bo‘lib qolmoqda. Xulosa sifatida aytish mumkinki, agar davlat va xususiy sektorda texnologik modernizatsiya, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash va integratsiyalashgan agro-klaster yondashuvlari keng joriy qilinsa, qishloq xo‘jaligi tarmoqlarining raqobatbardoshligi sezilarli darajada oshishi mumkin.

1 – rasm. O`zbekiston iqtisodiyotining zamonaviy sharoitida qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishining ishlashi uchun institutsional muhit modeli

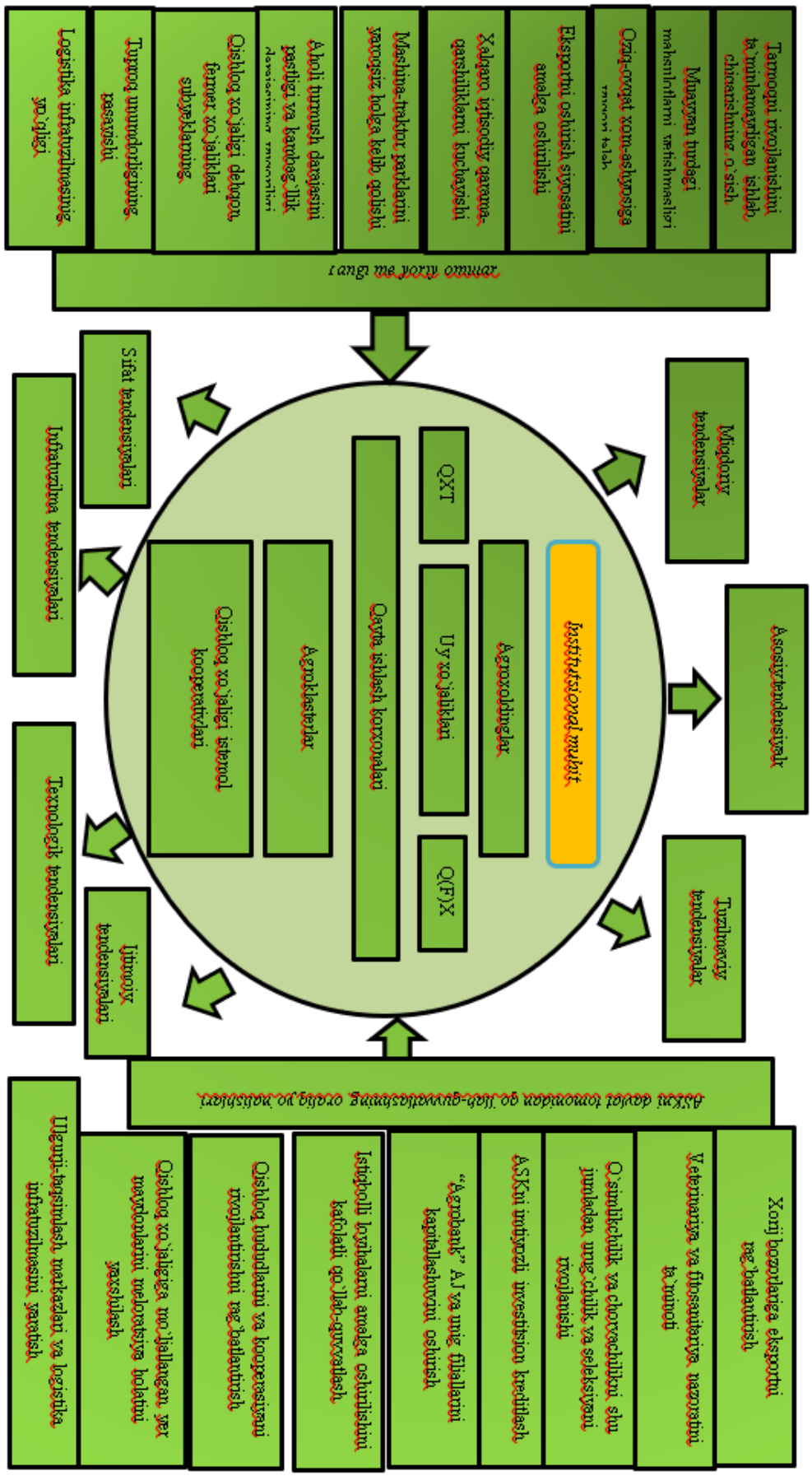
Tarmoqni rivojlanishini ta`minlamayrligan ishlab chiqarishning o`sish
Muayyan turdagi mahsulotlarni yetishmasligi
Oziq-ovqat xom-ashyosiga mavqni talab
Eksportni oshirish siyosatini amalga oshirilishi
Xalqaro iqtisodiy qarama-qarshiliklarni kuchayishi
Mashina-traktor parklarini yaroqsiz holga kelib qolishi
Aholi turmush darajasini pastligi va kambag`llik darajasining mavqyiligi
Qishloq xo`jaligi dehqon, fermer xo`jaliklari subyeklarning
Tuproq unumdorligining pasayishi
Logistika infratuzilmasining yo`qligi
Tangi me yorlu omillar
Miqdoriy tendensiyalar
Asosiy tendensiyalr
Tuzilmaviy tendensiyalar
Institutsional muhit
Agroxoldinglar
Uy xo`jaliklari
Q(F)X
QXT
Qayta ishlash korxonalari
Agroklasterlar
Qishloq xo`jaligi istemol kooperativlari
Sifat tendensiyalari
Infratuzilma tendensiyalari
Texnologik tendensiyalari
Ijtimoiy tendensiyalari
AJKni davlat tomonidan qo`llab-quvvatlashning oralig yo`nalishlari
Xorij bozorlariga eksportni rag`batlantirish
Veterinariya va fitosanitariya nazoratini ta`minoti
O`simlikchilik va chorvachilikni shu jumladan urug`chilik va seleksiyani rivojlanishi
ASKni imtiyozli investitsion kreditlash
"Agrobank" AJ va unig filiallarini kapitallashuvini oshirish
Istiqbolli loyihalarni amalga oshirilishini kafolatli qo`llab-quvvatlash
Qishloq hududlarini va kooperasiyani rivojlantirishni rag`batlantirish
Qishloq xo`jaligiga mo`ljallangan yer maydonlarini meloratsiya holatini yaxshilash
Ulguri-taqsimlash markazlari va logistika infratuzilmasini yaratish

Ushbu rasmda ko‘rsatilgan institutsional muhit modeli O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning kompleks va tizimli yondashuvini ifodalaydi. Modelda bir tomondan — tarmoqni cheklayotgan omillar (ya’ni turli ichki strukturaviy va infratuzilma muammolari), boshqa tomondan — davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlovchi strategiyalar aks ettirilgan. Ushbu ikki yo‘nalish markazda joylashgan asosiy ishtirokchilar — agroxoldinglar, fermer xo‘jaliklari, qayta ishlash korxonalari, uy xo‘jaliklari va agroklasterlar faoliyatiga bevosita ta’sir qiladi.

Amal qilish mexanizmi tahlili:

- Kiruvchi muammolar (chap tomonda): Tarmoqda mavjud tizimli muammolar (masalan, texnika eskirganligi, infratuzilma yetishmovchiligi, tuproq unumdorligining pasayishi) ishlab chiqaruvchilarning samarali faoliyatiga to‘sqinlik qiladi. Bu salbiy omillar tarmoq subyektlariga bevosita bosim o‘tkazadi.
- Asosiy tendensiyalar (markazda): Tizimda rivojlanish turli tendensiyalar — miqdoriy, sifat, ijtimoiy, texnologik, infratuzilma va tuzilmaviy omillar orqali shakllanadi. Har bir tendensiya qishloq xo‘jaligi subyektlarining harakat yo‘nalishlariga va natijalarga ta’sir etadi.
- Chiqish strategiyalari (o‘ng tomonda): Davlat tomonidan ishlab chiqilgan institutsional choralar orqali yuqoridagi muammolarni bartaraf qilish ko‘zda tutiladi. Bu choralar jumlasiga subsidiyalar, eksportni rag‘batlantirish, seleksiya ishlari, moliyalashtirish, melioratsiya, agrobank infratuzilmasi va logistika markazlari orqali ko‘mak kiradi.
- Natijaviy mexanizm: Tizim shuni ko‘rsatadiki, agar davlat tomonidan taklif etilgan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari to‘liq va uzluksiz amalga oshirilsa, u holda markazdagi ishlab chiqaruvchi subyektlar yuqoridagi cheklovlarga qaramay raqobatbardosh va barqaror rivojlanishga erishishi mumkin.

Ushbu model yondashuvi orqali O‘zbekiston agrar sohasining harakatlantiruvchi kuchlari, muammolari va davlat siyosati o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik tizimli tarzda tushuntirilmoqda. Bunda markaziy o‘rinda turgan ishlab chiqaruvchi subyektlar davlatning ijobiy siyosiy ta’siri ostida, mavjud muammolarni bartaraf etish orqali rivojlanishga intiladi.

Takliflar va xulosalar. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, qishloq xo‘jaligi tarmoqlari — dehqonchilik, chorvachilik, bog‘dorchilik va qayta ishlash korxonalari — rivojlanishi uchun institutsional muhit va davlat siyosati muhim rol o‘ynaydi. Texnologik yangilanishlar, infratuzilma imkoniyatlari, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash va bozor infratuzilmasi kompleks tarzda takomillashtirilsa, sektorda raqobatbardoshlik va barqaror o‘sish imkoniyatlari oshadi. Biroq, hozirgi kunda mavjud cheklovlar — eski texnika, infratuzilma, yer degradatsiyasi, suv resurslarining yetishmasligi va moliyalashtirishdagi muammolar — agrar subyektlarning imkoniyatlarini to‘liq amalga oshirishiga to‘siq bo‘lmoqda. Shu sababli, agar davlat siyosati ushbu sohalarga aniq va doimiy e’tibor qaratmasa, rivojlanish sur’atlari sustlashishi ehtimoli katta.

Takliflar bo‘yicha, quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilishi muhim:

1. **Texnologik modernizatsiya va raqamlashtirish**ni keng joriy etish — masalan, smart-farming, dron tekshiruvi, aqlli sug‘orish tizimlari va IoT yechimlari orqali resurslardan foydalanishni optimallashtirish.
2. **Moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari**ni kuchaytirish — imtiyozli kreditlar, subsidiyalar, mahsulotni kafolatli xarid qilish tizimi orqali ishlab chiqaruvchilarga xom-ashyo va texnika bilan uzluksiz ta’minlash. (Masalan, Bog‘dorchilik va issiqxona tarmoqlariga ajratilayotgan 300 milliard so‘mlik subsidiya maqsadli kredit kabi chora-tadbirlar)

3. **Yerni va suv resurslarini samarali boshqarish** — degradatsiyaga uchragan ekin va yaylov yerlari rekultivatsiya qilinishi, suv tejovchi sug‘orish usullari joriy qilinishi hamda yer maydonlarini raqamli hisobga olish tizimi mustahkamlanishi.

4. **Markazlashtirilgan logistika va infratuzilma**ni rivojlantirish — agro-klasterlar, ulgurji taqsimlash markazlari, so‘ngra transport va saqlash tizimlari orqali mahsulot yetkazib berish zanjiri optimallashtirilishi.

5. **Iqlimga moslashuv va barqaror agrar amaliyotlar**ni kengaytirish — iqlim o‘zgarishiga mos navlar, agroekologik yondashuvlar va yer-sug‘orish tizimlarining moslashtirilishi. (Mamlakatda iqlimga moslashish bo‘yicha 52 bandli milliy dastur ishlab chiqilgani)

6. **Ilmiy tadqiqot va kengaytirish faoliyatini mustahkamlash** — innovatsion ilmiy ishlanmalarni agrar subyektlarga joriy etish, agrar kengaytirish xizmatlari (extension services) samaradorligini oshirish va bilim almashishni yo‘lga qo‘yish.

Yuqoridagi takliflar integratsion tarzda qo‘llanilganda, O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi tarmoqlarida sifatli o‘sish, tashqi bozor raqobatbardoshligi va ichki oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashga erishish mumkin bo‘ladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abduvoxidov, A. M., & Nazarov, X. A. (2023). Qishloq xo‘jaligi tarmog‘ini zamonaviy axborot texnologiyalari orqali raqamlashtirish va innovatsiyalarni jadallashtirish istiqbollari. *Qo‘qon Universiteti Xabarnomasi*, (9).
2. Utanov, B. U. (2024). O‘zbekiston Respublikasida agrar soha faoliyatining iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari statistik usullardagi tahlili. *Qo‘qon Universiteti Xabarnomasi*.
3. Toyirov, A., Sadullayev, O., & Orziqulov, O. (2023). Qishloq hududlarini iqtisodiy rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari. *Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot.*
4. Karimov, B. I. (2024). Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini yetishtirishda yangi zamonaviy texnikalardan foydalanish. *O‘zbekistonda Fanlararo Innovatsiyalar va Ilmiy Tadqiqotlar Jurnali.*
5. Kazakova, Z. S., & Isrofilova, I. I. (2023). Oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirishning hududiy jihatlari. *So‘ngi Ilmiy Tadqiqotlar Nazariyasi.*
6. Azimov, B. A. (2023, 17 oktabr). Qishloq xo‘jaligida seleksiyaning o‘rni va kelajagi. *Technical Science Research in Uzbekistan,* 1(3).
7. Hasanov, H. H. (2024). Qishloq xo‘jaligida tejamkor innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish (boshqarish). *Pedagogs International Research Journal,* 51(1), 144–148.
8. Utanov, B. (2024). Agrar sektorning iqtisodiyotda tutgan o‘rni va o‘ziga xos jihatlari. *Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot,* 2(11*).*